

Юлія КОВАЛЕНКО

ЮВІЛЕЙНІ ПОДАРУНКИ ДО БІБЛІОТЕКИ ПОЦІНОВУВАЧІВ МИСТЕЦТВА ГРАЮЧИХ ЛЯЛЬОК

[*Стогній А. Музей театральних кукол. – Путеводитель. – Харьков: 2009.*]

[*Попов Л. Віктор Андрійович Афанасьєв. – К.: ТОВ “УВПК “ЕксОб”, 2009 – 344 с.*]

У рамках святкування ювілейного, сімдесятого, сезону в Харківському академічному театрі ляльок ім. В. Афанасьєва, епіцентр якого припав на вечір 19 жовтня 2009 р., відбулася презентація двох театральних видань: книги “Віктор Андрійович Афанасьєв” киянина, заслуженого артиста України Л. Попова, і путівника “Музей театральних ляльок”, автором якого є завідувач літературно-драматичною частиною театру О. Стогній.

Видання символізують наявність двох потужних центрів, двох шкіл лялькарів – у Харкові та Києві. При цьому, якщо харківська школа, історично перша в Україні, визнана давно і навіть за межами колишнього Радянського Союзу, то київська тільки недавно стала її відгалуженням на базі кафедри при Київському національному університеті театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. Обидва автори – випускники Харківського інституту (нині університет) мистецтв ім. І. Котляревського: учень В. Афанасьєва з класу режисури Театру ляльок Л. Попов, що потім заступив учителя на посаді керівника кафедри; О. Стогній – випускник кафедри театрознавства, але – знову знаковий збіг – учень Є. Русаброва, нинішнього завідувача кафедри майстерності актора і режисури театру анімації (так 2003 р. перейменовано кафедру театру ляльок).

Книга президента українського центру UNIMA (Міжнародна спілка діячів театрів ляльок) Леоніда Попова є першою спробою систематично дослідити і викласти життєвий шлях та проаналізувати мистецький доробок, “ефект” чи “феномен” його вчителя

В. А. Афанасьєва. Саме цій меті відповідають перший розділ книги “Афанасьєв Віктор Андрійович – метр української лялькової сцени” та вражаючі своєю докладністю і структурною розгалуженістю додатки. Як зазначив Л. Попов, його книга – лише перший крок для майбутніх досліджень творчості В. Афанасьєва, і вона обов’язково ще стане в пригоді науковцям, що працюватимуть над цією темою, а особливо тому, що під її обкладинкою зібрано багато важливих документів та спогадів. Саме з них утворено другий і третій розділи: “Статті, виступи, доповіді, листування” та – “Спогади про Віктора Андрійовича Афанасьєва”.

Авторами цієї величезної праці, що має неабияке наукове значення, у нарисах третього розділу виступили такі провідні діячі вітчизняної сцени, як Є. Гімelfарб, С. Єфремов, Ш. Фюерберг, В. Кравець, О. Рубінський, а також метри, представники зарубіжжя – С. Столяров, В. Шрайман, В. Бугайов, В. Вольховський та ін., яким поталанило на життєвому шляху зустрітися з В. Афанасьєвим.

Під час презентації видань обидва автори – Л. Попов і О. Стогній, а також деякі присутні співавтори першого, виступали з непідробним творчим хвилюванням, бо написали не просто книги, а винесли на суд читача справу своєї безкінечної особистої зацікавленості, можна навіть сказати – свого професійного боргу.

Книга Л. Попова вражає обширом географії дослідження. Джерелами праці автору слугували Музей харківського театру, особистий архів і архіви колег

з Харкова, Одеси, Києва, а ще – Воронежа, Томська, Магнітогорська та Ізраїлю, Франції, США.

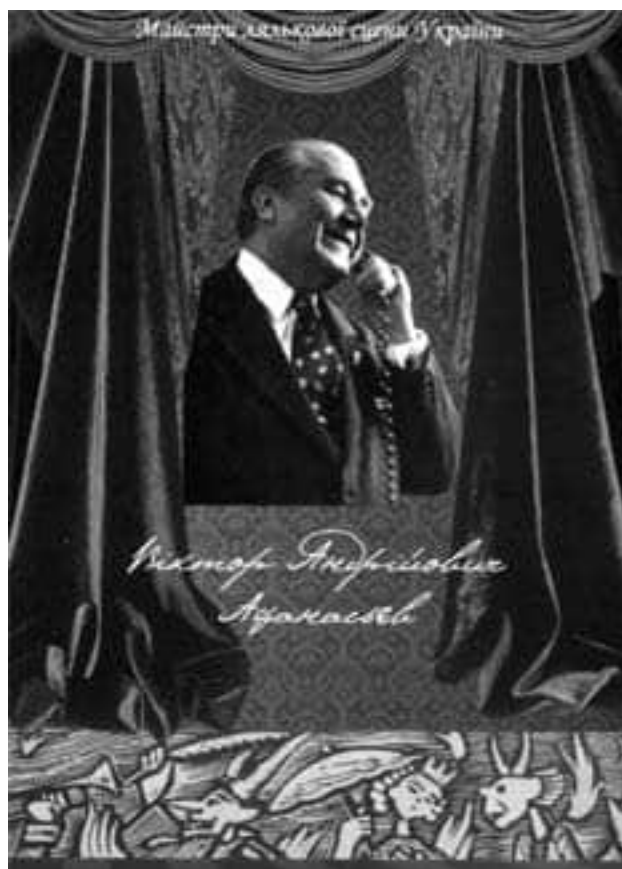
Праця О. Стогнія над путівником “Музей театральних ляльок” акумулювала не менші творчі зусилля, адже вона стала завершальним етапом концептуальної побудови сучасної експозиції музею, процесу, що тривав пів десятиріччя. О. Стогній та його помічники-ентузіясти – головний адміністратор театру В. Грибков і звукооператор П. Польщиків – разом виконали завершальні монтувальні роботи, завдяки чому музей тепер не тільки цінний як унікальний візуалізований підручник з історії розвитку театру ляльок у світі та, зокрема, на харківській сцені, але й за інтер’єром постає як взірць справжньої європейської виставкової культури (в чому величезна заслуга головного художника театру Н. Денисової).

Нині музей театральних ляльок при харківському театрі – гордість міста, тут щоденно проводять експресії як для дітей, так і для дорослих – студентів спеціалізованих вузів, представників організацій.

Разом із запасниками музей нараховує 11000 експонатів, більшість з яких – предмет гордоців харківських лялькарів, адже деякі з них безцінні навіть у порівнянні з експонатами найбільшого музею московського Великого театру ляльок ім. С. Образцова.

Харківський музей театральних ляльок має три експозиційні зали (згідно з цим, цілковито авторським рішенням О. Стогнія, укладено і розділи путівника). Перша зала присвячена історії харківського театру ляльок. Найстаріші ляльки тут – періоду дирекції О. Струменка, з вистав 1948-49 рр. (Балерина та Пінгвін з постанови “Цирк на сцені”, Гусак-пожежник з “Кициного дому”). Вистави-легенди: “Чортів млин”, з якого 1955 р. започатковано унікальну традицію вечірнього репертуару для дорослих, “Запорожець за Дунаєм”, “Король-олень”, “Чарівна Галатея”, “Божественна комедія”, “Дванадцять стільців”, “Шерлок Холмс проти агента 007” представлені в експозиції ляльками – головними персонажами.

Автор путівника у захоплюючій публіцистичній формі розповідає про зміну естетики та пошуки героя свого часу у театрі різних десятиріч, розглядаючи роботи провідних художників: О. Щеглова, Є. Гуменюк, Л. Братченка і незабутніх “зірок”, акторів П. Янчукова, Л. Гнатченко, Г. Стефанова, Л. Хаїта, Ш. Фюрберга. Перший зал музею оздоблений афішами і репродукціями ескізів вистав 1950–1990-х рр. XX ст. Особливо заслуговує на увагу той факт, що деякі з цих безцінних ескізів уціліли і нині доступні для огляду завдяки професійній пильності того ж таки Олександра Стогнія, який буквально врятував цілі розсипи старих, припалених пилом картонів та ватманів, байдуже винесених на смітник. Представлені тут і маски, що не мають аналогів, з вистави О. Інюточкина

“Святий і грішний” (у 1980-ті театр навіть отримав патент на технологію виготовлення велетенських масок в новий оригінальний спосіб) та безпрецедентні ляльки – шахи на підлозі-шаховій дошці з вистави 1990-х “Тінь” режисера О. Трусова.

Друга зала музею присвячена дарункам театрові від представників національних центрів UNIMA. Тут і ляльки з Польщі, від творців оригінальної лялькової реальності – художників А. Кілліана, Я. Вільковського, А. Бунша; Клоун з Ліссабону (дарунок Жоао Морейро); неповторні персонажі з вистави “Птах радощів” – дарунок члена президії UNIMA Рольфа Мезера (Дрезденський музей). Колоритний Витязь Янош прибув з Угорщини завдяки Дежі Сіладі, а Принцеса з вистави “Принцеса і Клоун” оселилася в музеї на знак щирої прихильності до харківських лялькарів керівника берлінського театру К. Шредера. Поруч з ними “мешкають” ляльки Монголії, Чехії, Болгарії.

У цій частині експозиції розташовано персоналії засновників театру, його корифеїв – стенди з портретами О. Струменка, В. Афанасьєва, Л. Гнатченко, Є. Гуменюк та О. Щеглова, який, що дуже цікаво, залишився в експозиції також у вигляді ляльки – автопортрета художника.

Навпроти них прилаштувалися нагороди театру від 1950-х років до сьогодення. А пишатися театрові є чим – тільки в останньому театральному сезоні вистави режисера О. Дмитрієвої принесли лавреатство Міжнародного фестивалю театрів ляльок ім. С. Образцова (Москва) та Диплом Першого ступеню Міжнародного фестивалю-бієнале “КукART-IX” (Санкт-Петербург).

Жоден музей світу (а в означеній галузі їх не менше десяти) не може похизуватися наявністю такої колекції театральних значків, яку подарував музеєві колишній головний режисер театру Є. Гімельфарб. Значки з символікою фестивалів, конференцій, організацій лялькарів в усьому світі Є. Гімельфарб збирав понад сорок років. Сьогодні музей має можливість експонувати лише частину цього скарбу, що налічує кількасот одиниць.

Душею третьої зали, присвяченої історії світового театру ляльок від Єгипту та Античності до авангарду ХХ ст., є музична скриня з танцюючими ляльками. Гадаю, її історія ідеально вклалася б у простір філософської казки Г. Х. Андерсена, адже цей безцінний витвір мистецтва придбав на базарі головний художник театру О. Щеглов; призначену торгівцями бути зламаною на скалки, скриню ХІХ ст. художник відреставрував, і понині вона дарує відвідувачам музею найбільшу радість залучення до дива, видобуваючи з себе чарівні звуки старовинних мелодій.

У цьому залі поруч з автентичними ляльками 1920-х років театру Івана Єфимова і Ніни Сімоно-

вич-Єфимової (Старий китаєць, Лис, Дівчина з дансінгу і Піонерка Ньюра є найдавнішими у колекції музею), героями вистав театру ім. С. Образцова або авангардними плоскими фанерними ляльками Міхаеля Мешке, розташувалися “новодели”, виконані в майстернях театру за зразками історичних моделей ляльок найдавніших часів, що їх харків’яни можуть побачити хіба що у спеціальних підручниках. Утім, такі ляльки як Гіньюль, сицилійський лицар-маріонетка, придворна лялька з Тайланду є справжні-сінькими “іноземцями”, їх привезли в дарунок гості театру, а також його співробітники.

Прикрасою третьої зали є реконструкція ширми Оларія – традиційної форми ярмаркового театру Петрушки, а також Вертеп, який створив 1970 р. О. Щеглов з нагоди постави “Ляльки показують і розповідають” – уперше на теренах СРСР.

Оскільки путівник О. Стогнія розрахований на найширшу аудиторію – від школярів старших класів до професіоналів, зокрема, студентів та викладачів профільних вузів, то його структура також містить типологію театральних ляльок за устроєм і типом ляльководіння. Остання частина книги подає інформаційно-аналітичний матеріал, в якому йдеться про мистецькі пріоритети Харківського академічного театру ляльок на нинішньому етапі. Від історичної частини дослідження до останнього його розділу автор переконливо визначає і окреслює типові риси розвитку театру, з яких і склався так званий “феномен харківської школи лялькарів”.

Усе це дає право характеризувати видання не лише як путівник. Оригінальний аналітичний матеріал, авторська структурна систематизованість уже відомих даних, і, насамперед, певні наукові відкриття О. Стогнія (зокрема, перші публікації рідкісних фотографій – наприклад, фото репресованого у кінці 1930-х режисера І. Шаховця з дівчинкою-піонеркою, портрет О. Струменка, фото ляльок роботи Є. Гуменюк до вистави Всеукраїнського показового театру “Дівчинка і білочка”) дозволяють цій книзі претендувати на значно більше науково-фахове значення, ніж прикладний путівник.

Очевидним є те, що нині в Україні бракує фахівців у галузі історії, теорії і критики театру ляльок. Два нові видання, введені до наукового обігу завдяки їхнім авторам Л. Попову і О. Стогнієві, презентують різні наукові концепції. Л. Попов висвітлює шлях і заслуги окремої визначальної, знакової постати українського театру ляльок; О. Стогній узагальнив і сформулював практично відбиту ним в експозиції музею концепцію розвитку Харківського театру ляльок у часі і в контексті світових “лялькових” процесів. Кожен з цих накреслених шляхів є перспективним для подальшого розвитку у праці інших науковців.